प्रथमः भागः

१.देशमिह प्रीणीहि

पठन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

शिक्षकः	-	हे छात्राः। भविष्यत्काले किं कर्तुम् इच्छन्ति ?
प्रथमच्छात्रः	-	अहं वीरसैनिको भूत्वा देशरक्षणं करोमि ।
द्वितीयच्छात्रः	-	अहम् अभियन्ता भूत्वा जलाशयनिर्माणादिषु भागं स्वीकृत्य देशसौभाग्याय प्रयत्नम् करोमि ।
तृतीयच्छात्रः	-	अहं संस्कृताध्यापको भूत्वा भारतीयसंस्कृतिसाम्प्रदायान् छात्रेभ्यः प्रबोध्य देशप्रतिष्ठां वर्धयामि ।
चतुर्थच्छात्रः	-	अहं वैद्यो भूत्वा दीनजनेभ्यः सेवां करोमि ।
शिक्षकः	-	किमर्थं भवन्तः सर्वे देशसेवां कर्तुम् इच्छन्ति ।
सर्वे छात्राः	-	"जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी" खलु ! अतः देशसेवा एव परमो धर्मः।

प्रश्नाः ?

1. उपरि उक्ते सम्भाषणे छात्राः किं किं भवितुम् इच्छन्ति ?
2. सम्भाषणे देशस्य सेवा किमर्थं करणीया इति उक्तम् ?
3. अनेन सम्भाषणेन भवन्तः किम् अवगतवन्तः?

© SCERT not to be republished

उद्देश्यम्

★ संस्कृतगीतानां द्वारा देशभक्तिजागरणम् ।
★ स्वातन्त्र्यसम्पादनाय जनानाम् ऐक्यतायै च तत्कालीनकवीनां गीतानां द्वारा तेषां योगदानज्ञापनम् ।
★ संस्कृतभाषायां विद्यमानदेशभक्तिगीतानाम् अभ्यसनाय प्रेरणादानम् ।

छात्रेभ्यः सूचनाः

१. पाठं पठन्तु । पदकोशं दृष्ट्वा पदानाम् अर्थान् जानन्तु ।
२. सन्दर्भोचितान् अर्थान् ज्ञात्वा चित्राणाम् आधारेण पाठस्य भावम् अवगच्छन्तु ।
३. अनधिगतविषयान् उद्दिश्य आदौ समूहे चर्चां कुर्वन्तु । अनन्तरम् अध्यापकेन सह चर्चां कृत्वा अवगाहनम् अभिवर्धयन्तु ।

1. देशमिह प्रीणीहि मित्र
सुजनतां पोषय त्वमत्र ।
व्यर्थवाचः त्यज विनम्रः
परहितं चिन्तय सखे ॥

2. गव्यसस्ये रक्षणार्थं
योग्यमार्गे चर वयस्य ।
भुक्तिरिह चेत् शक्तिरिह खलु !
शक्तिमानेवात्र मनुजः ॥

3. असूया बत पिशाचो ननु
पिबति खलु देशस्य मज्जाम् ।
परहितं हृदि निधायैव हि
एकतामार्जय समेषाम् ॥

4. परधनं दृष्ट्वैव रुदतां
पापिनां क्व हि सुखं भवति ।
परहितं स्वस्यैव हितमिति
चिन्तने श्रेयांसि जगति ॥

5. स्वीयलाभं त्यजतु लेशं
परजनेभ्यो भवतु नैजम् ।
देश इति मृत्तिका न हि न हि
देश इति जनता सखे ॥

6. करान् धृत्वा करैर्निबिडं
देशजनता यातु चाग्रे ।
सोदरा इव सर्वमत -
जातयो यान्तु निरन्तरम् ॥

7. मतं भिन्नं भवति चेत्किम् ?
एकमतिषु जनेषु सत्सु
जातिरिति संव्याप्य जनतां
राजतां निरतं पृथिव्याम् ॥

8. शाखिनां पर्णेषु गुप्तः
कोकिलः कवनानि गायतु ।
कवनमपि विनिशम्य लोके
प्रीतयोऽङ्कुरिता भवन्तु ॥

© SCERT not to be

गुरजाड अप्पाराव महोदयेन तेलुगुभाषायां लिखितस्य ''देशमुनु प्रेमिञ्चुमन्ना'' इति देशभक्तिगीतस्य अनुवादरूपमिदं संस्कृतगीतम् ।

सारांशः

हे मित्र ! एतस्यां जन्मभूमौ प्रीतिमान् भव । तदर्थं सज्जनः विनम्रः भूत्वा, व्यर्थविचारान् त्यज । सर्वेषां हितचिन्तनं कुरु ।

गव्यानां सस्यानां च रक्षणाय योग्यान् उपयान् आश्रय । यतः पुष्टिकरः आहारः अस्ति चेदेव जनाः शक्तिशालिनः भवन्ति । शक्तिशालिनः जनाः स्वस्थाः सन्तः सर्वं साधयितुं शक्नुवन्ति ।

असूयाभावना जननामैक्यं नाशयति । अतः सर्वेषां हितचिन्तकः भूत्वा ऐक्यं सम्पादयतु । यतः ये परेषां वृद्धिं दृष्ट्वा असूयामनुभवन्ति ते पापिनः भवन्ति । तेषां सुखं च न भवति । ये तु सर्वेषां हितमेव स्वस्य हितमिति चिन्तयन्ति ते सौख्यानि प्राप्नुवन्ति ।

अत एव स्वलाभचिन्तां त्यक्त्या स्वकीयं सर्वं सर्वेभ्यः ददातु । देशः नाम मृत्तिकापूर्णः प्रदेशः न । देशः नाम जनपूर्णः प्रदेशः इति जानीहि ।

भारतीयाः सर्वे जातिमतादिभेदं विहाय नित्यं सहोदराः इव जीवन्तु । देशे विभिन्नानि मतानि सन्ति चेदपि अस्माकं जातिः मानवजातिः इति भावना सर्वेषु सर्वत्र भवतु ।

कविकोकिलाः काव्यनियमान् अनतिक्रम्य कविताः श्रावयन्तु यतः कवितानां श्रवणेन जनाः परस्परं प्रीतिमन्तः सन्तः जीवनं कुर्युः ।

© SCERT not to be republished

एतानि कुर्वन्तु

I. भावावगाहनम् - प्रतिस्पन्दनम्

अ) अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि विचिन्त्य वदन्तु ।

१. गीतस्य भावं स्वीयवाक्यैः वदन्तु ।

२. 'भारतीयाः सर्वे मम सहोदराः' इत्येतदुद्दिश्य चर्चां कुर्वन्तु ।

३. गीतस्य श्रवणात्पूर्वं देशमुद्दिश्य कः अभिप्रायः आसीत् ?

श्रवणानन्तरं भवतः अभिप्रायः कथमस्ति ?

आ) अधः दत्तानि पदानि गीते कुत्र सन्तीति दृष्ट्वा तेषाम् अधः रेखाङ्कनं कुर्वन्तु । तस्य चरणस्य सङ्ख्यां लिखन्तु । सम्पूर्णतया तत् चरणं पठन्तु ।

(१) करान् धृत्वा	(२) मृत्तिका न हि	(३) व्यर्थवाचः
(४) स्वस्यैव	(५) पृथिव्याम्	(६) प्रीणीहि

इ) अधः दत्तान् भावान् पठित्वा तत्सम्बद्धवाक्यानि पाठात् चित्वा लिखन्तु ।

(१) परहितं मनसि स्थापयित्वा एकत्वं साधयतु ।

(२) अनावश्यकवचनानि त्यजतु, अन्येषां हितम् आलोचयतु ।

(३) देशे स्निह्यतु मित्र !

ई) गीते दत्तानां चरणानाम् अनुसारम् अधः दत्तान् चरणांशान् क्रमशः लिखन्तु ।

(१) देश इति मृत्तिका न हि न हि ।

(२) एकमतिषु जनेषु सत्सु ।

(३) सुजनतां पोषय त्वमत्र ।

(४) सोदरा इव सर्वमतजातयः ।

(५) परहितं हृदि निधायैव हि ।

(६) कोकिलः कवनानि गायतु ।

(७) भुक्तिरिह चेत् शक्तिरिह खलु !

उ) अधः दत्तम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

लोके सज्जनाः दुर्जनाः च वर्तन्ते । सज्जनानां सङ्गतिः सत्सङ्गतिः, दुर्जनानां सङ्गतिश्च कुसङ्गतिः भवति । सत्सङ्गस्य प्रभावेण सद्गुणाः मनुष्येषु शनैः शनैः प्रविशन्ति अवगुणाः च बहिः निर्गच्छन्ति ।

१. केषां सङ्गतिः सत्सङ्गतिः भवति ?

२. सत्सङ्गस्य प्रभावेण मनुष्ये के गुणाः प्रविशन्ति ?

३. कुसङ्गतिः नाम का ?

४. कस्य प्रभावेण मनुष्येषु गुणाः बहिर्गच्छन्ति ?

© SCERT not to be republished

ऊ) पाठं पठित्वा अधः दत्तानां प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु ।

(१) कविः देशस्य नाम किमिति उक्तवान् ?

(२) परहितं कर्तुं किं करणीयम् ?

(३) परजनैः सह कथं व्यवहर्तव्यम् ?

(४) स्वस्य हितं नाम किम् ?

(५) ऐकमत्यं नाम किम् ?

II. भावव्यक्तीकरणम् - सर्जनात्मकता

अ) अधः दत्तानां प्रश्नानां लघुसमाधानानि स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

(१) 'परहितं चिन्तय' इति कविः वदति । परहितं नाम किमिति स्वीयाभिप्रायं लिखन्तु ।

(२) देशस्य दृढत्वाय किं करणीयमिति लिखन्तु ?

(३) देशविषये कीदृशी भावना जनेषु उत्पादनीया ?

(४) कक्ष्यायां छात्राः यदि भेदभावनाः दर्शयन्ति, तेषां मध्ये स्नेहभावनायाः विकासाय भवान् किं करिष्यति?

आ) अधः दत्तयोः प्रश्नयोः समाधाने निबन्धरूपेण लिखन्तु ।

(१) देशविषये कविहृदयं कथमस्तीति विवृण्वन्तु ।

(२) भारतदेशे भिन्नत्वे एकत्वमस्ति । भवन्तः तत्कथं समर्थयन्ति ?

इ) सर्जनात्मकतया समाधानानि लिखन्तु ।

(१) कविः देशं वर्णितवान् । भवान् भवतः ग्रामीणसौन्दर्यं तत्रत्यां संस्कृतिं च वर्णयतु ।

(२) अधः दत्तानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनुवदन्तु ।

1. భాషాభివృద్ధికి గురజాడ విశేష కృషి చేసారు.
2. గురజాడ కవితాశైలి సరళంగా ఉంటుంది.
3. కవి గురజాడ ఎన్నో గ్రంథాలను వ్రాసారు.
4. దేశ ప్రజల మధ్య సోదర భావం ఉండాలి.

उ) प्रशंसात्मकतया प्रतिस्पन्दनं कुर्वन्तु ।

"देश इति मृत्तिका न हि न हि । देश इति जनता सखे !"

एतत् वाक्यमुद्दिश्य एकम् अनुच्छेदं लिखन्तु ।

© SCERT not to be republished

III. भाषांशाः

1. पदजालाभिवृद्धिः

अ) भिन्नपदम् अङ्कयन्तु ।

१. (क) गुरजाड अप्पारावः (ख) अल्लूरि सीतारामराजः
(ग) नेताजी (घ) शिवाजी

२. (क) स्नेहः (ख) मैत्री
(ग) सोदरभावनाः (घ) क्रोधः

३. (क) परहितं (ख) स्वीयलाभः
(ग) लोकहितं (घ) जनहितम्

आ) अधः दत्तानि पदानि पठित्वा पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् उपयुज्य अनन्तरपदं लिखन्तु ।

असूया	यान्तु	मित्र	मृत्तिका	करान्
निरन्तरम्	त्यजतु	रुदतां	त्वम्	मतम्

उदा - असूया, यान्तु

2. व्याकरणांशाः

अ) एतानि वाक्यानि पठन्तु । रेखाङ्कितपदानि अवगच्छन्तु ।

१. सः उच्चैः पठति ।
२. उच्चैः मा वद ।
३. जलं विना कोऽपि न जीवति ।
४. विनाऽरोग्यं वृथाऽखिलम् ।
५. पित्रा सह पुत्रः गच्छति ।
६. मात्रा सह पुत्री गच्छति ।
७. जलम् उपरिष्टात् नीचैः प्रवहति ।
८. उत्तरतः गणेशः आगच्छति ।
९. वायुः सर्वत्र अस्ति ।
१०. ग्रमस्य पुरतः देवालयः अस्ति ।

अत्र रेखाङ्कितानि पदानि "अव्ययानि" ।

★ अव्ययानि त्रिषु लिङ्गेषु, सर्वासु विभाक्तिषु,सर्वेषु वचनेषु समानरूपाणि भवन्ति ।

© SCERT not to be republished

★ **सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु ।**

वचनेषु च सर्वेषु यन्नव्येति तदव्ययम् ॥

आ) अधो निर्दिष्टानि अव्ययपदानि उपयुज्य वाक्यानि लिखन्तु ।

विना, सह, उच्चैः, नीचैः, उपरि, सर्वत्र

इ) अधः दत्तं श्लोकं पठन्तु अवगच्छन्तु ।

प्रोच्यतां संस्कृतम्, श्रूयतां संस्कृतम् ।

दृश्यतां संस्कृतम्, स्पृश्यतां संस्कृतम् ॥

- अत्र प्रत्येकमपि पादस्य अन्ते अक्षरसमुदायस्य आवृत्तिः भवति ।

विवरणम् - यत्र पादान्ते अक्षरस्य वा, अक्षरसमुदायस्य वा आवृत्तिः भवति, तत्र "अन्त्यानुप्रासालङ्कारः" भवति।

ई) अधः दत्तानां प्रश्नानाम् आधारेण दत्तस्य श्लोकस्य अलङ्कारनिरूपणं कुर्वन्तु ।

नागेन्द्रहाराय त्रिलोचनाय

भस्माङ्गरागाय महेश्वराय ।

नित्याय शुद्धाय दिगम्बराय

तस्मै नकाराय नमश्शिवाय ॥

१. अस्मिन् श्लोके कः विशेषः दृश्यते ?

२. अयं कः अलङ्कारः ?

३. अन्त्यानुप्रासालङ्कारे कः अंशः अस्ति ?

उ) अधः दत्तस्य श्लोकस्य अलङ्कारनिरूपणं कुर्वन्तु ।

जगन्मरीचिमालिनी जगन्महत्त्वशालिनी ।

जगत्प्रमोदपालिनी जगच्छुभैकशालिनी ॥

परियोजनाकार्यम्

देशसेवां कुर्वतां महनीयानां जीवनविशेषान् सङ्गृह्य भित्तिपत्रे विलिख्य कक्ष्यायां प्रदर्शयन्तु ।

अप्रियाण्यपि पथ्यानि ये वदन्ति स एव सुहृदः ।

© SCERT not to be republished